

**TOSHKENT DAVLAT
AGRAR UNIVERSITETI**

№2. [2]. 2025

AGROBIZNES, FAN VA TEKNOLOGIYALAR

**АГРОБИЗНЕС, НАУКА
И ТЕХНОЛОГИИ**

**AGRIBUSINESS,
SCIENCE AND
TECHNOLOGY**

**ILMIY - AMALIY
ELEKTRON JURNAL**

№ 083688

ISSN: 3060-5245

TOSHKENT - 2025

2025-yil, №2[2]-son

**“AGROBIZNES, FAN VA
TEKNOLOGIYALAR” ILMIY-
AMALIY ELEKTRON JURNALI**

BOSH MUHARRIR

Oblomuradov Narzullo Naimovich – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc)

Bosh muharrir o‘rinbosarlari:

Islamov Soxib Yaxshibekovich – qishloq xo‘jaligi fanlari doktori (DSc), prof.

Sultonov Kamoliddin Sadriddinovich – qishloq xo‘jaligi fanlari doktori (DSc), prof.

Farmonov To‘lqin Xayitmurodovich – iqtisodiyot fanlari doktori (DSc), prof.

Mas‘ul muharrir:

Beglayev Uchqun Xurramovich – iqtisodiyot fanlari falsafa doktori, dotsent

Tahrir hay‘atining xalqaro a‘zolari:

Kusainov Xalel Xaymullayevich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Qozog‘iston davlat texnologiya universiteti)

Vilija Aleknevičienė - iqtisodiyot fanlari doktori, professor (Universitet Vitovta Velikogo)

Gilbert Ludwig – professor, (Jamk University of Applied Sciences)

Bobojonov Ixtiyor Baxtiyorovich - iqtisodiyot fanlari doktori, (Germaniyaning Leybnits nomidagi Markaziy Osiyoda qishloq xo‘jaligini rivojlantirish instituti (IAMO))

Xaitboyeva Nargiza Alikulovna - iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent (Tojikiston davlat huquq, biznes va siyosat universiteti)

Tahrir hay‘ati:

08.00.00-Iqtisodiyot fanlari:

Gulyamov Saidasror Saidaxmedovich – i.f.d. (DSc), prof.

Saidov Muxammad-Ali Xakimovich – i.f.d. (DSc), prof.

Rustamova Iroda Baxramjanovna – i.f.d. (DSc), prof.

Ochilov Ilhom Sayitqulovich – i.f.d. (DSc), dots.

Abduvasikov Abduaziz Abdulazizovich – i.f.n, dots.

Mamadiyarov Dilshad Uralovich – i.f.n, dots.

Achilov Mashrab Ulug‘bekovich – i.f.f.d. (PhD), dots.

Galimova Feryuza Rafikovna – i.f.n, dots.

Odilova Dilnozaxon Barnayevna – i.f.f.d. (PhD), dots.

Fayziyev Oybek Raximovich - i.f.f.d. (PhD), dots.

Primov Abdulla Egamkulovich - i.f.f.d. (PhD).

Yangiboyev Dilshod G‘ulomovich – i.f.f.d. (PhD).

Tojiboyeva Nafisa Raxmiddin qizi – i.f.f.d. (PhD).

Mardiye Nurali - i.f.n, dots.

Kuvnakov Xaydar Kasimovich - i.f.n, dots.

Siddikov Zaxid Tulkunovich – i.f.n, v.b.prof.

Saidova Dildora Nurmatovna – i.f.n, dots.

Roziqov Jahongir Mustaqim o‘g‘li – i.f.f.d. (PhD), dots.

Boltayev Nurali Shiramatovich – i.f.f.d. (PhD).

Dehkanova Nilufar Sagdullayevna – i.f.f.d. (PhD), dots.

Narinbayeva Gulnora Karimovna – dotsent.

06.00.00-Qishloq xo‘jaligi fanlari:

Anarboyev Azimjon Raimqulovich – q.x.f.d. (DSc), prof.

Shokirov Alisher Djuraboyevich - q.x.f.d. (DSc), prof.

Mardanov Husniddin Xolbozorovich – q.x.f.d. (DSc).

Jo‘rayev Sirojiddin Turdiqulovich – b.f.d. (DSc), prof.

Gulmurodov Risqiboy Abdiyevich – q.x.f.d. (DSc), prof.

Xalmirzayev Dilmurad Kamilovich – q.x.f.d. (DSc), dots.

Xolliyev Asamidin Turayevich - q.x.f.d. (DSc), dots.

Ibrohimov Bahodir Akmal o‘g‘li - q.x.f.d. (DSc).

Abdullayev Anvar Kodirullayevich – b.f.n., k.i.x.

Atabayev Ma‘ruf Maxmudovich – q.x.f.n., prof.

Muxammadov Yo‘ldoshbek Akmal o‘g‘li – q.x.f.f.d. (PhD).

Safarov Asqar Asadullayevich – q.x.f.f.d. (PhD), dots.

Mustafakulov Davron Mamatqulovich – q.x.f.f.d. (PhD), dots.

Akramov Umidilla Ikramdjanovich – q.x.f.f.d. (PhD), dots.

Kasimov Botir Sadriddinovich – q.x.f.f.d. (PhD).

MUASSIS

Toshkent davlat agrar universiteti

ALOQA UCHUN MA‘LUMOTLAR

Manzil: Toshkent viloyati, Qibray tumani, Universitet ko‘chasi, 2-uy.

Jurnalning telegram manzili:

t.me/agrobiznes_elektronjurnal

E-mail: licht-1989@mail.ru

Jurnalning rasmiy sayti:

<https://www.agrobiznesjournal.uz>

Tel: +(998) 93 439 30 00

Jurnalning ilmiyligi:

Agrobiznes, fan va texnologiyalar
ilmiy-amaliy elektron jurnali

O‘zbekiston Respublikasi
Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi

Oliy attestatsiya komissiyasi
rayosatining 2024-yil
30-noyabrda 364/5-sonli qarori
bilan milliy ilmiy nashrlar
ro‘yxatiga kiritilgan.

Elektron nashr 803 sahifa. E‘lon qilishga 2025-yil 30-aprelda ruxsat etildi.

MUNDARIJA

IQTISODIYOT FANLARI

Холиков Суюн Равшанович, Сиддиқов Зоҳид Тулкинович Илм, таълим ва амалиётни мустаҳкам ўзлаштирган Устоз!.....	9
Очилов Илҳом Сайитқулович, Саидова Дилдора Нурматовна Илм ва фидокорлик йўлидаги 60 йил!.....	12
Рустамова Ирода Баҳрамжановна Аграр соҳада инновацион жараёнларни бошқариш механизми.....	14
Bekchanov Xalmurza Tursinbayevich O‘zbekistonda agrosanoat majmuasi tarmoqlari rivojlanishining bugungi kun holati.....	27
Ғалимова Фируза Рафиқовна, Дехканова Нилуфар Сағдуллаевна Глобальные вызовы и перспективы устойчивости агропродовольственного сектора.....	37
Bunyod Utanov Agrar soha faoliyati samaradorligini statistik baholashdagi ilg‘or xorijiy tajribalar va ulardan mahalliy darajalarda foydalanish yo‘nalishlari.....	49
Курпаяниди, Константин Иванович Зеленые горизонты центральной азии: синергия региональных стратегий и национальных инноваций.....	60
Восиқов Улуғбек Алишер ўғли Аҳоли даромадларини шаклланишининг иқтисодий механизми.....	70
Калмуратов Бахтияр Сейтмуратович, Калбаева Интизар Есенбай кизи Роль инновационного управления в сельском хозяйстве.....	79
Йўлдошев Жаҳонгир Тўрабоевич Олий таълим муассасаларини молиялаштириш амалиётининг хориж тажрибаси ва унинг ўзига хос хусусиятлари.....	88
Бахтиер Эшчанов Рузумбаевич, Шарипов Лазиз Ақтам угли Экономическое сравнения выращивания сахарного сорго с сахарной свеклой в условиях Республике Узбекистан.....	96
Dilnavoz Bahromova Azamatovna O‘zbekistonda yashil iqtisodiyotining o‘rni va uni rivojlantirish uslublari.....	103
Djurayeva Iroda Bahrom qizi Maxsus iqtisodiy zona kategoriyasining mazmuni, asosiy xususiyatlari va ularni tasniflash.....	111
Rasulova Muxabat Tishabayevna Agroturizmning iqtisodiyotda agrar sektorini rivojlantirishdagi o‘rni.....	117
Sharipova Dilfuza Jumaniyozovna “Yashil iqtisodiyot”ga o‘tishning ahamiyati.....	125
Boltayev Nurali Shiramatovich Agrar soha uchun malakali kadrlar tayyorlashning o‘ziga xos xususiyatlari.....	134
Choriyeva Shoira Juma qizi Tijorat banklar tomonidan investitsiya loyihalarini moliyalashtirishni takomillashtirish.....	142
Otaxonova Odinoxon Inomovna Qoramolchilik xo‘jaliklari samaradorligini oshirishning ilmiy-amaliy ahamiyati.....	152
Кондратьев Дмитрий Валерьевич, Зенькова Инга Владимировна, Павлов Константин Викторович Оптимальное управление инвестициями в освоение и интенсификацию использования земельных ресурсов в аграрной сфере.....	162

ZS Shokhojaeva, UR Sangirova

digital transformation in water and agriculture in Uzbekistan.....170

Tursunov Bekmuxammad Omonovich

Mehnat bozorida yosh mutaxassislarning intellektual ishchi kuchi sifatidagi raqobatbardoshligi ta'minlash mexanizmini takomillashtirish.....177

Kayumova Khusnora Abdusalomova

Utilization of innovative banking resources in the financial sphere.....186

Dusnayeve Sherzod Ergashevich

Demografik salohiyatni o'rganishda statistik ko'rsatkichlar tizimining tahlili va ularning statistik axborotlar bazasining shakllanishi.....193

Bobomuradova Sarvinov Ziyadullayevna

Maintaining segmental accounting and reporting in trade enterprises based on international standards.....203

Лямкина Виктория Александровна

Анализ роли pestle-факторов в формировании механизма управления «Предпринимательским университетом».....208

Касымова Нозима Омиловна

Инвестиционная деятельность в автомобильной промышленности Узбекистана.....217

Тухтамишев Шодимурод Курбонбоевич

Қишлоқ хўжалиги бошқарув тизимида рақамли технологияларни жорий этиш истиқболлари.....222

M.R.Rasulov

Bank sohasida korrupsiyaga qarshi kurashishning tarixiy rivojlanish bosqichlari va oxirgi tendensiyalar.....231

Raxmatullayeva Nargiza Oktyabrevna

Aksiyadorlik jamiyatini strategik boshqarishda SWOT matritsasidan foydalanish yo'llari.....242

Kamoliddin Nuriddinov

Service quality management in emerging markets: a case study of Ireland's service sectors.....250

Olimjonov Abbasjon Olimjonovich

Conceptual approaches to digital transformation in the education system of Uzbekistan.....256

Mardiyev Nurali, Qalandarova Dildora Hamdam qizi

Mehmonxonalar faoliyatida boshqaruv qarorlarini ishlab chiqish va qabul qilish jarayoni.....264

Бердиев Гайрат Ибрагимович

Принципы и методы государственного регулирования сектора домашних хозяйств.....272

Ибрагимова Мадина Исмоиловна, Хамрокулова Райхона Фаридуновна

Пути устойчивого экономического роста в условиях экологических ограничений.....277

Usmanova Muxlisa Sagdullayevna

Jismoniy shaxslar daromadlarini umumdeklaratsiyalash asosida soliqqa tortish tizimini joriy qilish istiqbollari.....284

Халиков Суюн Равшанович

Развитие и методическая подход эффективности производства агрокластеров в Узбекистане.....294

Qo'ldosheva Gulnozaxon Shukurjon qizi

Qishloq xo'jaligi kooperativlarda inson resurslarini rivojlantirish.....302

Ergasheva Nasiba Raxmatullayevna

Autsorsing xizmatlari samaradorligi va sifatini aniqlashning metodologik asoslari.....307

Radjapov Kamoladdin Erkayevich, Erkayeva Bibirobiya Kamoladdin qizi

Global munosabatlar sharoitida qishloq xo'jaligi barqaror rivojlantirishda suv tizimi modernizatsiyasi.....315

Husanov Abduroziq Zarifjon o'g'li

Makroiqtisodiy ko'rsatkichlarning statistik tahlili: klassik va zamonaviy yondashuvlar qiyosiy o'rganish.....322

Zoirov G'olibjon Toshtemir o'g'li

"Salohiyat" tushunchasining evolyutsiyasi va uning iqtisodiy-ijtimoiy mohiyati.....327

Беглаев Учкун Хуррамович

Баликчилик хўжаликларини бошқаришда иқтисодий ривожлантиришнинг асосий йўллари.....333

Yangiboyev Dilshod G'ulomovich

Qishloq xo'jaligida yerdan samarali foydalanishni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash masalalari (lalmi yer misolida).....341

Normurodov Sarvar Norboy o'g'li

Qishloq xo'jaligida biznesni boshqarish.....348

Ғайбуллаев Одил Бахтиярович

Мамлакатимизда инвестиция лойиҳаларини бошқариш жараёнларини шакллантириш метадологияси.....360

Kadirov Saxobiddin Sharofovich, Qodirova Komila Begali qizi, Ochilova Saodat Alijon qizi

Nomoddiy aktivlar tahlili uslubiyotini takomillashtirish.....369

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, Raxmonov Dilshodjon Alidjonovich, Javliyev Nuriddin Bektemir o'g'li

Kambag'allikni kamaytirish va aholi turmush farovonligini oshirish bo'yicha Ozarbayjon tajribasi.....381

Samiyeva Nafisa Shamsiddinovna

Professional ta'lim muassasalari o'quvchilarida tadbirkorlik savodxonligi va zamonaviy texnologiyalar orqali moliyaviy savodxonlikni oshirish.....387

Қобилов Муҳаммад Аюбхон Юсуфжон ўғли

Банкларнинг моливий хавфсизлигини таъминлашнинг базел стандартлари.....393

Daniyarov Saylawbay Saparbay uli

Ўzbekstanda sanli ekonomikani rawajlandiriv perspektivalari.....399

Sauxanov Janibek Kazievich, Aytimbetova Zuxra Maxambetaliyevna

Yashil iqtisodiyot sharoitida qishloq xo'jaligi ishlab chiqarish jarayonini iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari407

Amangeldiyev Myrzabek Kurbanjankeldiyevich, Inyatov Almaz Reymbaevich

Ekonomikaní rawajlandiríwda "Jasil ekonomika"nín áhmiyeti hám oní jetilistiriwde Qítay tájiribesi.....417

Xalmuratov K.P.

Transport logistikasí xízmeleriniń sapasín xalıqaralıq jónelislerde arttırıwdıń sirt el tájiriybeleri.....428

Maratova Mexribanu Baxtiyar qizi

Ekonomikaní sanlastırıw sharayatında xızmet korsetiw tarawında natijelikti basqarıwdıń teoriyalıq máseleleri.....434

Kelenov Kuzbergen Tlegenovich, Alibayeva Aygerim Akansenri qizi

Awıl xojalıgı kárxanalarín finanslıq qamsızlandırıw.....441

Qalmuratov Baxtiyar Seytmuratovich, Joldasbaeva Uldaulet Jaqsibay qizi

Aymaqtı innovaciyalıq basqarıwdı jetilistiriwde isbilermenlik institutlariniń roli.....447

Muratbaev B.B.

Yashil texnologiyalar, to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar va energetikaning yashil iqtisodiy o'sishga tasiri (G7 mamlakatlari misolida).....455

Sauxanov Janibek Kazievich, Otemisov Sharapat Jangabayevich

Suv resurslari taqchilligi sharoitida kunjut yetishtirishni takomillashtirish va iqtisodiy samaradorligini oshirish.....464

Salieva Aziza Dauletbay qizi

Avil xojaligining innovatsiyaliq rawajlanishini basqariwdin teoriyalik-metodologiyaliq tiykarlari.....473

Reimbaeva Z.A.

Turizmde hawa transportining ahamiyeti.....478

Jumanazarov Oserbay Seytmuratovich

Xizmetlar tarafida sheriklik baylanishlarini rawajlandirishdagi social-ekonomikalik manisi ham ahamiyeti.....484

Kalbaev Muratbay Aytbaevich

Avil xojaligi kaxanalarida aylanba qarjilardan paydalaniw natijeliligini bahalawdin metodikalik tareplari.....488

Urazbaeva Lola Maxambetkarimovna

Sharwashilik onimlerin jetistiriwge eksternallardagi tasiri.....495

Jiemuratov T.P.

Kaxana statistikasini basqariwda innovatsiyalardagi strategiyaliq analizi.....500

Beglenov N.D

Marketing kommunikatsiyasida xaridorlar auditoriyasini xizmatlar sohasida kengaytirishning ahamiyati.....508

Kasimova Gulyar Axmatovna, Abdushukurov Zafar Ismatovich

Raqamli iqtisodiyot sharoitida davlat xaridlarining nazariy asoslari.....515

Tojiyeva Muhayyo Valiyevna

Hududlarda inson salohiyatini takomillashtirish yo'llari.....525

Kubayev Djasur Abdumuminovich, Jumanov Ahrorjon Abrorjon o'g'li

Yer resurslarini boshqarishni raqamlashtirishning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati.....537

Yakubov Sanjarbek Fozilbekovich

"Yashil" iqtisodiyotda issiqxona gazlarining yalpi ichki mahsulotdagi ulushini kamaytirish masalalari.....543

Tursunkulova Gulchiroy Burxonovna

O'simchilik mahsulotlarini hisobga olishning uslubiy jihatlari.....549

Asqar Qo'shmurodov

Ta'lim muassasalari rahbarlarining axborot bilan ishlash kompetensiyalari.....555

Kucharov Sardor Akmalovich

Texnologiya fani o'qituvchilari darslarida innovatsion texnologiyalardan foydalanishining ahamiyati.....560

Davlatov Sanjar

Qashqadaryo viloyati biznes muhitini rivojlantirish va samarali boshqarishda kichik sanoat zonalarining hozirgi holati.....572

Talipova Dilfuza Nabievna

Qishloq xo'jaligi iqtisodiyotining barqaror rivojlanish omillari.....581

Akramova Nargiza Axrorovna

O'zbekiston qishloq xo'jaligi sohasida investitsion muhit va uning rivojlanish istiqbollari.....587

Xodjimuxamedova Shaxida Ibragimovna

Fermer xo'jaliklarini moliyalashtirish va kreditlash tizimi: mavjud holat va takliflar.....593

Xodjimuxamedova Shaxida Ibragimovna

Qishloq xo'jaligida suv resurslaridan samarali foydalanish va tomchilatib sug'orish tizimining iqtisodiy samaradorligi.....599

Shirinova Shokhsanam Sobir kizi

The role of regulatory sandboxes in accelerating banking innovations: prospects for Uzbekistan.....604

Anvarjonov Azamat Nematjon o‘g‘li

Biznesda buxgalteriya hisobi va moliyaviy hisobotning ahamiyati.....614

Kamolov Xudoyor Zoirovich

Problems in the development of tourism in bukhara region and ways to elimination.....619

Tabaev Azamat Zaripbayevich

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida mineral o‘g‘itlar ta‘minotining o‘zgarishi va uning g‘alla hosildorligiga ta‘sirini modellashtirish.....627

Suyundikova Dilafruz Mamarajabovna

O‘zbekiston qishloq xo‘jaligida o‘simliklarni himoya qilish tizimining iqtisodiy samaradorligi....633

Kasimova Gulyar Axmatovna, Mallayev Zokir Safarboyevich

G‘aznachilik xizmati tizimining nazariy-huquqiy asoslari.....640

Temirova Muxabbat Temirovna

Xorijiy mamlakatlarning aholini ijtimoiy himoyalashni statistik baholash bo‘yicha ilg‘or tajribalari va ulardan mahalliy darajalarda foydalanish yo‘llari.....650

Temirova Muxabbat Temirovna

Navoiy viloyatida aholini ijtimoiy himoyalashning asosiy ko‘rsatkichlarini iqtisodiy-statistik usullardagi tahlili.....659

Qudratov Erali Sherali o‘g‘li

Yaylov yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirishning ilmiy-nazariy asoslari.....669

Ибрагимова Мадина Исмоиловна, Абдуазизов Фахриддинулмасович, Шарифов Заррух Зарифович

Теоретические и практические аспекты формирования зелёной экономики в условиях глобальных инновационных изменений.....676

Saidova Dildora Nurmatovna

Assessment of the impact of climate change on food security in Uzbekistan.....682

Дехканова Шахлохон Сагдиевна, Эрматов Шухрат Абдурахманович

Мероприятия по повышению урожайности овощей в Узбекистане.....691

Toshpo‘latova Munisabonu

MHXSga muvofiq xaridorlar bilan shartnomalar bo‘yicha tushumlar hisobining amaliyotga tadbiiq etilishining nazariy asosi.....698

Ибрагимова Мадина Исмоиловна, Хамрокулова Райхона Фаридуновна

Образовательный туризм как фактор международной академической мобильности и экономического развития.....705

Холиёров Парда Саъдуллаевич

Божхона аудитини жорий этишнинг ўзига хос хусусиятлари.....711

Saidrasulova Xolida Bekpulatovna

Sanoat korxonalari boshqaruvining o‘ziga xos xususiyatlari.....721

Madiyev Shaxzod Shodmon o‘g‘li

Iqtisodchi olimlarning texnik salohiyatga oid nazariy qarashlari.....731

Bekjanov Dilmurad Yuldashovich, Samandarova Mohinur Qadamboy qizi

Mintaqada turizmni rivojlantirishda ijtimoiy media marketingining mavjud muammolari va imkoniyatlari.....736

Саидова Дилдора Нурматовна, Каримов Абдулхай Абдусаттор ўғли, Эргашев Аброр Шодмон ўғли

Глобаллашув шароитида озиқ-овқат хавфсизлигини таъминлаш муаммолари.....747

Ozod Masharipov, Ermamatov Shuhrat Abduraxmanovich

Auditda muhimlik darajasini aniqlash.....755

QISHLOQ XO‘JALIGI FANLARI

Абдурахманов Убайдулла Зулфиқорович

Юмшоқ таъсир этувчи дефолиантларни ғўзада қўллашнинг самарадорлигини асослаш.....762

Муҳаммадов Й.А., Маманазаров Ш.И.

Ўрта толали “Равнақ-1” ғўза навини 76 см қатор оралиғида парваришlashда пахта толасининг сифат кўрсаткичлари.....768

Rahmonov Ahliddin Xabibullayevich

Apple orchard panonychus ulmi control applying biological control and different miticides and insecticides.....774

Абдурахманов Убайдулла Зулфиқорович

Ќўза кўсаклари намлиги ва унга дефолиантлар таъсири.....784

Rahmonov Ahliddin Xabibullayevich

The bioecology of tetranychidae mites in orchards and their population management.....789

Раджапов Сали Аширович, Марипов Илхом Исакович, Хасанов Сардор Фахриддинович,

Юлдашев Юсуф Тошпулатович

Разработка радиометра на основе кремниевых детекторов для экологических исследований.....793

Rahmonov Ahliddin Xabibullayevich

Apple tree pests naturally control them.....799

UO‘K: 33+633.2

**YAYLOV YERLARIDAN FOYDALANISH SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNING ILMIY-NAZARIY ASOSLARI****QUDRATOV ERALI SHERALI O‘G‘LI**

Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi sohasida strategik
rivojlanish va tadqiqotlar xalqaro markazi tayanch doktoranti
E-mail: qudiratoverali@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada yaylov yerlaridan samarali foydalanish borasida ilmiy va nazariy asoslari, yaylov yerlaridan samarali foydalanish borasida olimlar tomonidan berilgan takliflar hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: yaylov yerlari, lalmi, dehqonchilik, iqtisodiy samaradorlik, o‘rmon xo‘jaligi, chorvachilik, foydalanish, adirlar.

Аннотация. В данной статье разработаны научные и теоретические основы эффективного использования пастбищных земель, предложения и рекомендации ученых по эффективному использованию пастбищных земель.

Ключевые слова: пастбищные земли, богарные земли, земледелие, экономическая эффективность, лесное хозяйство, животноводство, использование, предгорья.

Abstract. This article develops scientific and theoretical foundations for the effective use of pasture lands, as well as proposals and recommendations from scientists on the effective use of pasture lands.

Keywords: pasture lands, rainfed lands, agriculture, economic efficiency, forestry, animal husbandry, use, foothills.

KIRISH

O‘zbekiston chorvachilikning qadimiy markazlaridan biri bo‘lib, Respublikaning tuproq va tabiiy iqlim sharoitlari–unumdor sug‘oriladigan yerlari, suv resurslari, qir-adirlari, dasht-cho‘l va tog‘ oldi yaylovlari chorvachilikning rivoji uchun qulaydir. Lalmi yaylov yerlarida asosan qoramolchilik, parrandachilik, quyunchilik, asalarichilik, qir-adirlar, dasht-cho‘l va tog‘ oldi yaylovlarida esa qo‘ychilik, echkichilik, yilqichilik, tuyachilik, suv havzalarida baliqchilik rivojlangan.

Iqtisodiyotning rivoji ko‘p jihatdan turli sohalar bilan bir qatorda qishloq xo‘jaligi sohasidagi islohotlar samarasiga ham uzviy bog‘liqligini ko‘rishimiz mumkin. Mamlakatimizda qishloq xo‘jaligini isloh etish qishloqda mulkdorlar sinfini shakllantirish, qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarishini ko‘paytirish va qishloq aholisining moddiy farovonligini oshirish asosiy vazifalardan biri sanaladi.

Bugungi kunda mavjud yaylov yerlaridan foydalanish tizimini takomillashtirishda bir qancha asosiy yo‘nalishlarni belgilab olish lozim. Bunda:

istiqbolda yaylov yerlaridan foydalanishda ekologik tizimni (respublika, viloyat, tumanlar kesimida) hamda cho‘l, tog‘ oldi hududlar bo‘yicha to‘liq elektron ma‘lumotlar bazasini shakllantirish; respublika, mintaq, tuman chizma (loyiha)larini ishlab chiqish;

aholini o'zini o'zi band qilishi hamda dehqon xo'jaliklariga doimiy va vaqtincha foydalanish huquqi asosida yaylov yyerlarini berish;

yaylov yerlaridan foydalanishda xo'jalik yuritishning samarali turlarini shakllantirish;

xo'jalik faoliyatida o'z-o'zini moliyalashtirish va o'z-o'zini boshqarish;

yaylovlardan foydalanishda ekologik talablarga rioya qilish;

yaylovlarda chorva mollarini boqish tartibini va degradasiyani bartaraf qilish;

yaylovlardan foydalanishni boshqarish tizimini davlat boshqaruvidan mahalliy o'z-o'zini boshqaruv tizimiga o'tkazish.

Yaylovlardan foydalanish tizimining tashkiliy-iqtisodiy asoslari-ni takomillashtirishni va yaylovlardan foydalanishda iqtisodiy-ekologik va ijtimoiy talablarni ta'minlovchi, aholiga xo'jalik yuritishning yaylovlardan doimiy foydalanish huquqini beradigan innovasion shakli – yaylovlardan foydalanuvchi dehqon xo'jaliklari uyushmasini tashkil etish tavsiya etildi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

Respublikamizda agrar iqtisodchi olimlardan S.S.G'ulomov, N.S.Xushmatov, T.X.Farmanov, R.X.Husanov, U.P.Umurzakov, F.X.Nazarova, N.A.Aimbetov, U.X.Nigmadjanova, A.S.Chertovitskiy, A.K.Bazarov, B.B.Berkinov, A.X.Muxtarov, G.A.Talnpov, N.A.Bobokulov, A.Ye.Tangirov va boshqa ko'plab olimlar ishlaganlar. Aynan yaylov yerlari samaradorligi oshirish bo'yicha agrar iqtisodchi olimlar Sh.K.Narbaev hamda M.M.Yaxyayev ilmiy ish olib borgan va e'tiborga molik ilmiy natijalarga erishgan.

E.P. Tserkov, X.B. Karimov, A.T. Maxmudov, R. Rasulov kabi olimlarning asarlarida yaylovlar samaradorligi, em-xashak bazasining mustahkamligi, ekologik barqarorlik va chorvachilik mahsuldorligi orasidagi bog'liqlik aniqlangan.

Adabiyotlarda yaylovlardan foydalanish bo'yicha quyidagi loyihaviy yechimlar tavsiya etiladi:

Yaylov foydalanuvchilar uyushmasini tuzish (yuridik va iqtisodiy asos bilan);

Elektron xaritalash asosida resurslarni boshqarish;

Subsiya va soliq imtiyozlari asosida dehqon xo'jaliklarini rag'batlantirish;

Bu loyihaviy takliflar, ilmiy manbalarda asoslangan bo'lib, qonunchilik, ekologiya va iqtisodiyot o'rtasidagi uzviy bog'liqlikka tayanadi.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ilmiy izlanishda yaylov yerlaridan foydalanish samaradorligini oshirishning ilmiy-nazariy, iqtisodiy va ekologik asoslarini o'rganish uchun quyidagi metodlar va yondashuvlardan foydalanildi:

TAHLIL VA NATIJALAR

Qishloq xo'jaligida chorvachilik muhim tarmoqlardan biri bo'lib, aholini sut, go'sht, tuxum, asal, baliq kabi chovachilikdan olinadigan oqsil moddasiga boy mahsulotlar bilan ta'minlash bilan bir qatorda sanoat ishlab chiqarishni, qayt ishlovchi sanoat uchun xom-ashyosi bo'lib xizmat qiladi hamda mamlakat iqtisodiyotiga salmoqli xissasini qo'shadi.

Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ishlab chiqarishini isloh qilishni diversifikatsiyalash, yerlarning meliorativ holatini yaxshilash, zamonaviy yuqori samarali texnologiyalarni joriy etish hamda xo'jaliklarning moddiy-texnika bazasini mustahkamlash bo'yicha amalga oshirilgan chora-tadbirlar 2024 yilda sezilarli daraja o'sishini ta'minladi. Yaylov yerlaridan samarali foydalanishda bosqichma-bosqich maqbullashtirish bo'yicha aniq maqsadli yo'naltirilgan chora-tadbirlar ko'rilmogda, shuningdek shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklarida chorva mollarni ko'paytirishni rag'batlantirish bo'yicha faol tadbirlar amalga oshirilmoqda. Shu bilan bir qatorda yaylov yerlaridan foydalanishda davlat tomonidan turli imtiyozlarning berilishi fermer, dehqon xo'jaliklariga yaylov yerlarini kengaytirilishini ta'minladi.

Respublikada faoliyat yuritayotgan shaxsiy yordamchi, dehqon va fermer xo'jaliklarida chorva mollari bosh sonini ko'paytirishni rag'batlantirish, servis xizmatlari tarmog'ini tashkil etish va chorvachilikning ozuqa bazasini mustahkamlashga doir chora-tadbirlar dasturining amalga oshirilishi natijasida yaylov yerlarini kompleks rivojlantirishda ijobiy siljishlar qayd etilmoqda.

Yaylov yerlaridan foydalanishning yana bir shakli mavjud bo'lib, bu shaklda har bir MChJ, fermer va dehqon xo'jaliklari o'z vazifasi va funksiyalarini bajaradi. Ular o'zaro bog'langan bir jamoa sifatida faoliyat yuritadilar. Bunda samarali faoliyatni tashkil etish uchun bir qator chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Yaylov yerlarining ushbu shaklida quyidagi tashkiliy-iqtisodiy tadbirlarni amalga oshirish kerak:

birinchidan, o'zaro munosabatda yaylov yerlariga bo'lgan munosabatlarni muddat va shakllarda amalga oshirish imkonini berish;

ikkinchidan, hududlar kesimida yaylov yerlarini optimallashtirish hamda xo'jalik faoliyati bo'yicha taqsimlash;

uchinchidan, yaylov yerlarini tashkiliy-iqtisodiy ko'rsatkichlarini hisobga olgan holda subsidiya berish mexanizmini joriy etish;

to'rtinchidan, mamlakatimiz iqlim sharoitiga mos keladigan xorij tajribasini va texnologiyasini tadbiq etishni tashkil etish va h.

Yuqoridagi asosiy munosabatlarni hisobga olish bilan bir qatorda, yaylov yerlaridan foydalanishda hududlarning ekologik holati, erdan foydalanish munosabatlari, tashkiliy-huquqiy munosabatlari aniq komponentlar asosida yechilishi lozim (1-jadval).

Davlat ijtimoiy-iqtisodiy siyosatining asosiy maqsadi aholi turmush sifatining yuqori darajasini ta'minlash va yaxshilashdan iborat. Hozirgi kunda mamlakat aholisini yuqori sifatli va arzon chorva mahsulotlari bilan ta'minlash milliy xavfsizlik masalasidir. Mamlakatning milliy iqtisodiy holatini rivojlantirish barqaror iqtisodiy tizimini yaratish orqali hal qilinishi mumkin. Yaylov yerlarining bugungi kundagi holati va uni yanada rivojlantirish uchun xo'jaliklarning ijtimoiy-iqtisodiy holatini chuqur o'rganishimiz, mavjud muammolarni tahlil etishimiz kerak bo'ladi.

Shu sababli ilmiy tadqiqotlar yaylov yerlari tizimini o'rganish hamda mavjud kamchiliklar o'z yechimini topishi uchun ilmiy-amaliy ishlarni uzviy bog'lashimiz lozim.

1-jadval

Yaylov yyerlaridan foydalanishda iqtisodiy-ekologik munosabatlarining o'ziga xos jihatlari

Yaylov yerlaridan foydalanishning tashkiliy-iqtisodiy munosabatlari	Yaylov yerlarini rivojlantirish yo'nalishlari	Yaylov yerlaridan foydalanishning ekologik komponenti munosabatlar
Yaylov yerlari mavjud bo'lgan xo'jaliklarni davlat tomonidan qo'llab quvvatlash mexanizmini ishlab chiqish hamda tashkiliy iqtisodiy jihatlari optimallashtirish	Yaylov yerlaridan foydalanishda ekologik omillarni hisobga olish hamda integratsiya jarayonlarini rivojlantirish	1. Yaylov yerlaridan foydalanishni ekologik tartibga solish yerlarni mulkka o'tkazishda hududiy tamoyillarga muvofiq hususiy mulk va ijara shaklida rayonlashtirish; 2. Yaylov yerlaridan foydalanishni huquqiy hujjatlarda to'liq aks ettirish, mintaqalar kesimida yerlarni optimallashtirish; 3. Milliy va an'anaviy xususiyatlarni hisobga olish har bir hududning erdan foydalanish afzalliklari ko'rib chiqish yaylov yerlarni xususiylashtirishda ekologik jihatlarni inobatga olish; 4. Yaylov yerlaridan foydalanishda er solig'i mintaq kesimida tabaqalashtirish;
Mehnatni tashkil etish va rag'batlantirish tizimini takomillashtirish	Ishchilarning ijtimoiy ahvolini yaxshilash mexanizmini takomillashtirish	1. Kadrlar qo'nimsizligini oldini olish hamda rag'batlantirish mexanizmlarini ishlab chiqish; 2. Yaylov yerlarida foydalanishda mehnat, suv va moddiy resurslarni tejash rejimini ishlab chiqish; 3. Kadrlar malakasini oshirish va chet el tajribasini o'rganishga ko'maklashish; 4. Yaylov yerlarini ekologik optimallashtirishni yo'lga qo'yish hamda mehnat jarayonlaridan foydalanishni takomillashtirish.
Innovatsion infrastrukturani tashkil etish va rivojlantirish	Innovatsion loyihalarni investitsiyalar bilan ta'minlashni	1. Yaylov yerlaridan foydalanish yo'llarini ko'paytirish va yaxshilash; 2. Ozuqa ekinlarining urug'chilik va selektsiya navlarini yaxshilash; 3. Innovatsion loyihalarni jalb etish va investitsiyalar bilan ta'minlash mexanizmini ishlab chiqish; 4. Yaylov yerlarida agroekotizimlarning barqarorligini ta'minlash va h.

Mashhur iqtisodchi Mark Blaug fikriga ko'ra, metodologiya iqtisodiy fanning ilmiy xususiyatini belgilaydi va real haqiqatlarni tushuntirishga intiladi. Bu fikrdan shuni anglash mumkinki, metodologiya ilmiy yondashuvni talab etibgina qolmay, iqtisodiy tahlillar orqali olib borilgan ishlarning natijasini tushuntirib berishda alohida o'rin tutadi.

Fan va texnika yutuqlarini yaylov yyerlarini rivojlantirida qo'llash ushbu

sohaning jadal o'sishi va chorvachilikni tarmog'ini yuksaltirish imkonini berishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. XX asr oxiri va XXI asr boshlarida naslchilik ishlarining yo'lga qo'yilishi asosiy ozuqa manbai bo'lgan yaylov yyerlarini shakllanishida asosiy o'rin tutdi. Bu olimlarning chorvachilik hamda yaylov yerlari bo'yicha ilmiy izlanishlar olib borishiga turtki bo'lishi bilan bir qatorda, ushbu sohadagi muammolarni ochib berishga ham imkon yaratildi.

E.P.Serkov o'z tadqiqotlarida yaylov yerlarida foydalanishda mustahkam em-xashak bazasini yaratish va shu asosida chorvachilikning mahsuldorligini oshirish va mahsulot tannarxini kamaytirish yo'llarini inobatga olgan holda, yaylov yerlaridan oqilona foydalanishning nazariy va uslubiy asoslarini ishlab chiqqan. Olim o'z izlanishlarida yaylov yerlaridan foydalanishda barqarorlikni va samaradorlikni oshirishga qaratilgan tashkiliy, iqtisodiy va amaliy chora-tadbirlar tizimini yaratgan. Bunda:

tabiiy yaylov yerlarida em-xashak etishtirishning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olish;

yaylov yyerlarini intensivlashtirish ko'rsatkichlari tizimini aniqlashga uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish hamda ekologik omillarni hisobga olgan holda iqtisodiy samaradorligini oshirish bo'yicha aniq chora-tadbirlarni asoslash;

yaylov yyerlarining hozirgi holatini o'rganish va chorvachilikning rivojlanish darajasi va iqtisodiy samaradorligiga ta'sirini aniqlash;

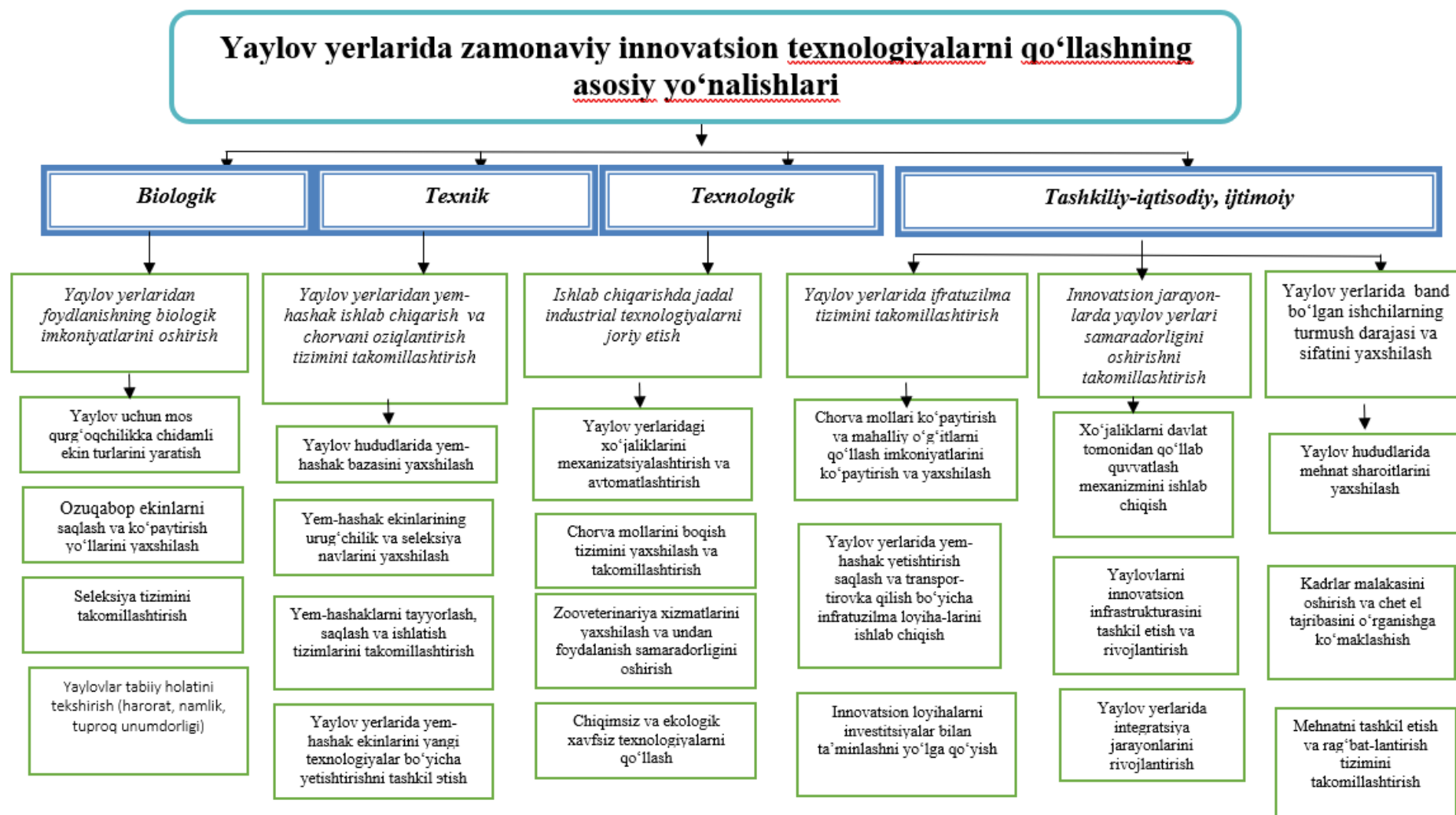
yaylovlardan samarali foydalanish chora-tadbirlari tizimini iqtisodiy asoslash va boshqalar.

Bizning fikrimizcha, yaylov yerlaridan foydalanishda olimning qarashlarini hisobga olgan holda chorva mollari uchun ozuqa etishtirishning umumiy hajmida istiqboldagi yaylov yerlarida yem-xashak yetishtirishning maqbul tuzilmasini hisobga olgan holda yaylovchilikni rivojlantirish bo'yicha kompleks chora-tadbirlarni belgilash va iqtisodiy asoslash muhim hisoblanadi. Bugungi kunda iqlimning keskin o'zgarishi tabiiy yaylov yerlarining umumiy ko'rsatkichlariga to'g'ridan to'g'ri ta'sir ko'rsatib, aniq kompleks chora-tadbirni qo'llashni taqozo etadi.

Yaylov yerlarini samaradorligini oshirish hamda chorvachilikni rivojlantirishda barcha yo'nalishni birdek yo'lga qo'yish muhim hisoblanibgina qolmay, zamonaviy innovaion texnologiyalarni joriy etish yaylov xo'jaliklarning rivojlanishiga ham imkon beradi (1-rasm). Ushbu rasmdagi har bir innovaion jarayonlarning bog'liq qismini yo'lga qo'yish, nazorat ostiga olish yaylov yerlarini asrab qolish bilar bir qatorda rivojlanishiga ham xizmat qiladi. Bizning fikrimizcha, bugungi kun yaylov yerlarini taqqoslaganda, yaylovlarning xususiyatlari, yem-hashak etishtirish nazariyasi o'zgarmaganligini ko'rish mumkin. Hozirgi kunga qadar yaylov yerlari samaradorligini oshirishda, ko'zlangan maqsadga erishish uchun tashqi omillarni chuqur o'rganish asosiy omil bo'lib kelmoqda.

Shu bilan bir qatorda, yaylov yerlarida asosiy ekin turlarini asrab qolishni yo'lga qo'yish ham asosiy vazifalardan biri sifatida belgilash, kerakli kadrlarni jalb qilish seleksiyani rivojlantirishning muhim bo'g'ini hisoblanadi.

Manba: Muallif ishlanmasi.

1-rasm. Yaylov yerlarida zamonaviy innovatsion texnologiyalarni qo'llashning asosiy yo'nalishlari

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytganda, yaylov yerlaridan foydalanish samaradorligini aniqlash va unumdorligini tiklash uchun yaylovlar degradatsiyasidan ko‘rilgan zararni baholash uslubiyati hamda yaylov yerlaridan foydalanuvchilar uyushmasini tuzish kriteriyalari va uni boshqarishning iqtisodiy mexanizmi va tamoyillari uyushma budjetini shakllantirish va aholining chorva mollarini boqish to‘lovlarini hisoblash uchun yaylov biletining qiymati asoslangan. Bizning fikrimizcha yaylov yerlaridan foydalanishda mavjud tizimni to‘liq o‘rganish va mintaqalar kesimida mavjud muammolarni tahlil qilish, yaylov yerlarining tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish, bozor iqtisodiyoti sharoitida yaylov yerlaridan foydalanishning yangi ekologik jihatlarini chuqur tahlil etish lozim. Shu bilan bir qatorda yaylov yerlaridan foydalanuvchi dehqon, fermer xo‘jaliklari, klasterlar, qishloq xo‘jaligida faoliyat yurituvchi korxonalar yagona bitta uyushmada birlashishi mavjud muammolarini optimal yechimi bo‘la olish imkonini beradi.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. M.Blaug The Methodology of Economics or how economists explain Cambridge University Press 1992-416 p.
2. Э.П.Церков Экономические проблемы эффективного использования естественных кормовых угодий в нечерноземной зоне российской федерации. // Афтореферат. – Санкт-Петербург.: – 1995 г. стр-42.
- 3 O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 16-maydagi PQ-4327-sonli “Yaylovlardan samarali foydalanish va ularni muhofaza qilish tizimini takomillashtirish to‘g‘risida”gi qarori.
- 4 Yusupov S. “Yaylovlardan oqilona foydalanish va ularni muhofaza qilish muammolari” // Agrar fanlar, 2020, №3.
- 4 Qodirov Sh.Q. “Yer resurslarini boshqarish asoslari” – Toshkent: O‘quv qo‘llanma, 2017.
- 5 Bobojonov I., Djanibekov N. “Land use efficiency and institutional change in Uzbekistan’s rangelands” // Journal of Arid Environments, 2021.
- 6 Decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan No. 632, “On the approval of the regulation on pasture management and their use”, 2018.
- 7 FAO. “Pasture management in Central Asia: Challenges and opportunities” – Rome, 2019.
- 8.Bobokulov N., Rabbimov A. Chul yaylovlari xosildorligini oshirish - dolzarb masala. //Uzbekiston kishlok xujaligi jurnali, №11, 2015. - 10-11 b.;
9. Sh.K.Narbayev. Yaylovlardan foydalanish tizimini shakllantirishning tashkiliy-iqtisodiy asoslarini takomillashtirish (Qoraqalpog‘iston Respublikasi materiallari misolida). // Avftoreferat. – Toshkent.: - 2018 y. – 29 bet.
10. Xushmatov H., Fayzullaeva T. Chorvachilikni rivojlantirishni iktisodiy muvofiqlashtirish omillari. //Uzbekistan kishlok xujaligi jurnali, №7., 2012 - 43 b.
11. Farmanov T.X. Sugorilmaydigan yerlar samaradorligini oshirish. //O‘zbekiston qishloq xo‘jaligi jurnali. - №2., 2016. - 18 b.